

Цитування:

Кузів М. П., Тютюнник І. С. Художник «неспокійної тиші» Микола Бездільний. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2021. № 2. С. 133-138.

Kuziv M., Tiutiunyk I. (2021). Artist of «troubled silence.» Mykola Bezdilny. National Academy of Culture and Arts Management Herald: Science journal, 2, 133-138. [in Ukrainian].

Кузів Михайло Петрович,
заслужений діяч мистецтв України, доцент,
доцент кафедри образотворчого мистецтва,
дизайну та методики їх навчання
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1928-734X>
art.kuziv@gmail.com.

Тютюнник Ірина Святославівна,
кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри образотворчого мистецтва,
дизайну та методики їх навчання
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3321-4729>
tyutyunnuk@gmail.com

ХУДОЖНИК «НЕСПОКІЙНОЇ ТИШІ» МИКОЛА БЕЗДІЛЬНИЙ

Метою дослідження є висвітлення особливостей живописного доробку самодіяльного художника періоду соцреалізму Миколи Бездільного та проведення паралелей із професійним мистецтвом 1970–1980-х років. **Методологія** дослідження. Застосовано методи систематизації, мистецтвознавчого аналізу, історичний та порівняльний методи. **Наукова новизна** полягає у виявленні впливу централізованих творчих структур другої половини ХХ ст. на самореалізацію митців, які здобували творчу майстерність власним шляхом. Зокрема, для аналізу обрано постать художника Миколи Бездільного як яскравого представника самодіяльності Тернопільщини, який виявив здатність захоплюватися не лише різними жанрами та видами образотворчого мистецтва, а й постійно аналізувати інші трактування живописної пластики, «пробувати», «рухатися» у технічному та філософсько-естетичному плані. Отримані результати мають значення для подальших досліджень проблем аматорського та самодіяльного образотворчого мистецтва в Україні. **Висновки.** Визначено, що М. Бездільний як яскравий представник соцреалістичного самодіяльного мистецтва завдяки систематичній праці та взаємодії з професійним живописом досягнув високого рівня малярства. Воно було зосереджене на істинній суті твору, його глибині, передачі гармонії природи, а не зовнішній красі картини. На тлі рис, які характерні для творчості багатьох самодіяльних митців та аматорів, виявлено чітку схильність М. Бездільного до улюбленого сюжету, композиційного строю, постійної зміни звучання кольору, спроби імпресіоністичного динамічного мазка та складного колориту.

Ключові слова: самодіяльний художник, аматор, живопис, пейзаж, соцреалізм, творче мислення.

Kuziv Mykhailo, Honoured Art Worker of Ukraine, Associate Professor of the Department of Fine Arts, Design and Methodology of Teaching the Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University; Tiutiunyk Iryna, Candidate of Art Studies, Associate Professor of the Department of Fine Arts, Design and Methodology of Teaching the Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

Artist of «troubled silence.» Mykola Bezdilny

The purpose of the article is to highlight the peculiarities of the paintings of the amateur artist of the period of socialist realism Mykola Bezdilny and to draw parallels with the professional art of the 1970s and 1980s. **Methodology.** Methods of systematization, art analysis, historical and comparative methods are applied. **The scientific novelty** is to identify the influence of centralized creative structures of the second half of the twentieth century for the self-realization of artists who acquired creative skills in their own way. In particular, the figure of the artist Mykola Bezdilny was chosen for the analysis as a bright representative of the amateur Ternopil region, who showed the ability to admire not only different genres and types of fine arts but also constantly analyze other interpretations of the painting, "try", "move" in technical and philosophical and aesthetic terms. The obtained results are important for further research of the problems of amateur and amateur fine arts in Ukraine. **Conclusions.** It is determined that M. Bezdilny, as a bright representative of socialist-realist amateur art, reached a high level of painting due to systematic work and interaction with professional painting. It focused on the true essence of the work, its depth, the transfer of harmony of nature, rather than the external beauty of the picture. Against the background of features that are characteristic of the work of many

amateur artists and amateurs revealed a clear tendency of M. Bezdilny to his favorite plot, composition, constant change of sound of paint, attempts at impressionistic dynamic brushstroke, and complex color.

Key words: amateur artist, amateur, painting, landscape, social realism, creative thinking.

Актуальність теми дослідження. У період другої половини ХХ ст. форма культурно-освітньої роботи з самодіяльними митцями була централізованим явищем з регулярними формами функціонування. Це забезпечували будинки народної творчості, будинки художньої діяльності профспілок, гуртки художньої самодіяльності при будинках культури, проводились фестивалі самодіяльного мистецтва. Сьогодні, заглиблюючись у проблему формування творчих процесів у самодіяльному руслі, а конкретніше, діяльності центрів народної творчості, ми себе можемо запитати, який саме їхній вклад у добу міцно сформованого та окресленого великою майстерністю передових художників соцреалізму. Багато імен із кіл самодіяльних спілок привертають увагу і доводять те, що цей розвиток був у багатьох випадках дуже свідомим. Централізовані творчі структури мали великий вплив та становили ґрунтовну платформу для самореалізації митців які здобували творчу майстерність власним шляхом. Яскравим представником самодіяльності в галузі образотворчого мистецтва є особливий художник, живописець, творчість якого є достатньо багатогранною і позначеною особливою міткою як художника настрою, колориту і глибини. Мова йде про заслуженого народного майстра України, бережанця Миколу Бездільного.

Аналіз досліджень і публікацій. Свідченням офіційного визнання митця є те, що його праці постійно експонувалися на республіканських та вищих за рангом так званих тоді всесоюзних виставках досягнень художньої самодіяльності в галузі образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва, йому присвоєно звання Заслуженого майстра народної творчості (1973), а характеристика творчої постаті Миколи Бездільного увійшла в усі краєзнавчі довідкові видання, каталоги місцевих музейних збірок, публікації у пресі. Про ім'я художника згадується у дослідженні явища радянського самодіяльного мистецтва мистецтвознавця О. Федорука [8]. Найповніші дослідження творчого шляху митця здійснив Антон Гриб [3; 4; 5]. Будучи методистом з образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва обласного будинку народної творчості, він особисто спілкувався з митцем, працював з ним на пленерах, організовував

виставки робіт художника. Цінними також для реконструкції життєвого шляху М. Бездільного є свідчення щоденного очевидця його творчого шляху – доньки Євгенії Біркової, в яких висвітлюється подієвий аспект життя художника, і побіжно – його творчі уподобання та інтереси [1; 2]. Дослідники неодноразово відзначали характерну для Бездільного «музику ліній і барв, високий рівень майстерності виконання, свіжість, витончену графічність його картин» [1, 8]. Проте публікацій, які б повно характеризували професійний рівень робіт самодіяльного художника, практично немає.

Мета дослідження – висвітлити особливості живописного доробку самодіяльного художника періоду соцреалізму Миколи Бездільного та провести паралелі з професійним мистецтвом того часу.

Виклад основного матеріалу. Микола Бездільний (1923–1980) народився в с. Нові Санжари Полтавської області, з 1955-го року жив і працював на Тернопільщині, у мальовничому місті Бережани, з багатою на культурні події історією та архітектурною спадщиною. І хоч за фахом він був музикантом, створив понад 600 творів живопису, графіки, різьби по дереву, кераміки, карбування на металі, тиснення на шкірі, більшість із яких експонуються на постійно діючій виставці у Бережанському краєзнавчому музеї. Вдивляючись в глибокі та сповнені настроєвості живописні роботи М. Бездільного, можемо чітко прослідкувати сам шлях становлення, самопідготовки талановитої людини, яка передає навколишній світ через своєрідний колорит, пластичне трактування, підбір техніки виконання та власний кругозір. Його мистецтво є своєрідним поєднанням спостережень за багатьма творчими манерами, що сформували гарну платформу для самовираження.

Світогляд Бездільного, як і більшості художників того часу, формувався на прикметах радянської дійсності, тому він також пробував себе у ролі жанрового художника (картини «Верховинка», «Бережаночка», «Кар'єр», «Пастух», «Думи мої», «Дума про землю», «Життя віддане рідній землі» та ін.). Серед таких творів можна виділити «Верховинку», яка стала відомою завдяки численному експонуванню на виставках (Рис. 1). Ця робота майже не поступається за рівнем виконання

професійним полотнам. Також привертає увагу цикл робіт на тему промислового пейзажу, який пропагувався у ті часи і вирізняв деяких дуже відомих українських художників, зокрема Олександра Шовкуненка. Такими є картини «Гусятин. Будівництво компресорної станції», «Автостанція», «Новобудови», «Цегельний завод», «Затон. Заліщики». Але, судячи із загального доробку, Микола Бездільний все-таки пейзажист-лірик. Професійний художник Тернопілля, один із провідних майстрів краєвиду, який у свій час поступово відійшов від канонів соцреалізму і еволюціонував у сторону постімпресіонізму, Дмитро Шайнога відзначав: «Маючи великий хист до малярства, він добре володів колоритом, пленерним сюжетом і композицією» [2, 96]. Бездільний уникав сюжетності, розповідності твору, давав більшу волю почуттям і настрою, чим більше наближався до першоджерела – природи. Лише подекуди митець вводив присутність людини – силует трактора у присмерковому полі, човна біля берега, широку стежку тощо.

У картині «Верби над річкою» (1978) можемо спостерігати аналог класичного живописного прийому. І сам сюжет також традиційний, він часто проглядається у класиків українського живопису, зокрема в етюдах С. Світославського. Заплави річки у роботі «Вечірня тиша» (1975) відсилають до неперевершеного С. Васильківського (Рис. 2). Але тут вечір вже бережанський, виразно місцевий, рідний художнику. У ліричних мотивах пейзажів із водоймами Бездільний захоплювався відображенням у них вечірнього неба, рослинності, легким полиском дрібних хвиль, правдивістю побаченого, але більше – передачею настрою у картині.



Рис. 1. М. Бездільний. Верховинка. 1964. Полотно, олія. Світлина з архіву Є. Бірковей.



Рис. 2. М. Бездільний. Вечірня тиша. 1975. Полотно, темпера. 45,5x71. Тернопільський обласний художній музей.

Поряд із такими класичними прийомами є елементи, виконані на власний розсуд. Це трактування дерев на передньому плані – вони у деякій мірі плоскісні, з частково переданим об'ємом або взагалі без нього («Дощ іде», «Верби над річкою», «Зимовий вечір», «Стара верба») (Рис. 3). Досить складно відповісти на запитання, чим же керувався автор, що він шукав, чим це збагачувало його картини. Можливо, це частково площинне вирішення стовбурів дерев та гілок створює певну композиційну схему, яка неначе замикає, «стримує» країни полотна і зосереджує увагу в центрі. Дереву відіграють свою роль у зображенні як вертикалі композиції, які чітко дають зрозуміти поділ композиції на небесну та земну частини.

Проте, варто зазначити, що, як і багато самодіяльних художників, Бездільний не змінював композиції кардинально, «спілкувався» з природою не порушуючи природної гармонії, працював без радикальних технічних введень. Натура була його «академією», «вчителем», та тим джерелом, з якого він черпав сюжети. Художник захоплювався суто живописними прийомами, тому подекуди обирав одну і ту ж панораму та працював вже суто над технічною вправністю (картини «Збручанський край», 1968 та «Медобори. Біля села Закупне», 1973).

Микола Бездільний виявив здатність захоплюватися не тільки різними жанрами та видами образотворчого мистецтва, а й змінювати манеру написання творів, постійно аналізувати, «пробувати», «рухатися» у технічному та філософсько-естетичному плані, у його поглядах можемо відслідкувати інтерес до інших трактувань живописної пластики. Це засвідчує, що художник, орієнтується у ситуації яка складається на той момент у мистецтві радянського періоду в Україні та інших республіках колишнього СРСР. Адже тоді колекції багатьох українських музеїв

постійно поповнювалися новими творами передових професійних художників – Миколи Глуценка, Тетяни Яблонської, Олександра Шишка, Михайла Дерегуса та ін. Вище наведені роздуми доводять, що Бездільний у творчості бачив себе паралельно до загальноприйнятих пошуків і прогресивних поглядів кращих художників цього часу.

Так, у декількох зимових краєвидах митець спробував більш професійний прийом чіткого розмежування світла і тіні сміливо поставленим широким мазком та кольором. При такому композиційному коді побудови пейзажу добре читається кожен план простору, кольори хоч і приглушені, але «живі» та контрастні. Це переважно зимові пейзажі з зеленими ялинами, берізками, що утворювали чіткі композиційні вертикалі та хвилеподібний «живий», «влучно-потрібний мазок в потрібному місці».

Серед графічних творів виділяються дві групи картин. На одних бачимо нюансовані тонові переходи плавних окреслених зображень, на інших – межі наведені чітко («Над Збручем», «Осінь»). В останніх він працює лінійно, обводить великі злегка підфарбовані плями темним переривистим контуром, подекуди досягаючи віртуозної візерунковості штриха. Це дозволяє припустити, що автор був знайомий із творами М. Дерегуса, або ж це були власні знахідки.

А. Гриб характеризував стилістику живопису М. Бездільного як «народну» [3, 11]. Можливо, автор мав на увазі розписи художника, які були виконані в традиційній манері. Аналізуючи пленерний живопис, такої думки можна було дійти, оскільки зображені мотиви художник писав численними дрібними мазками, близькими за колоритом і насиченістю, які створювали ефект однорідної плями, плоскої форми. Проте, насправді, манера письма самодіяльного митця не є народною за формальними ознаками. Типовими картинами для нього є, наприклад, «Бережанська ратуша», «Тихий куточок», «Каплиця у замку Синявських» та ін. (Рис. 4). У творах «Рідна земля» (1980), «Гірська ріка» (1978), «Доц іде» (1980) та ін., де, попри неконтрастний колорит, статичну композицію, виразно прочитується «неспокій» окремих частин твору – землі, води чи неба. Вони «живі», «бурлять», пульсують, як і душа митця. Цей живопис відповідав духу того часу, та й актуальний і сьогодні.



*Іл. 3. М. Бездільний. Зимовий вечір. 1980.
Картон, темпера. 46x74.
Тернопільський обласний художній музей.*



*Іл. 4. М. Бездільний. Каплиця у замку Синявських.
1970-ті. Світлина з архіву Є. Біркової*

Виразною вітчизняною тенденцією 1970-х–1980-х років став «пошук духовних, естетичних, фахових основ творчого буття у позарадянському досвіді, які об'єднували дуже широке коло митців, кожний з яких у свій спосіб розширював кордони офіційного простору, залучаючи до вітчизняного малярства більш різноманітні та різноспрямовані традиції, засоби виразності, художні мови. ... їхні шукання стали важливим етапом творчого поступу, сприяли тому "перекодуванню" самого творчого мислення, що й визначало одну з наскрізних тенденцій часу» [7, 42]. Таку лінію живопису представляли низка художників, серед яких були Т. Яблонська, М. Варення, Ю. Зорко, А. Коцка та ін. Так, Тетяна Яблонська, у другій половині 1970-х–1980-х роках, відчуваючи дух часу, певною мірою змінила «почерк», а з ним і емоційний настрій полотен: вони стали споглядальнішими, внутрішньо зосередженішими: «У сріблястому мареві її полотен індивідуальне сприйняття природи, предметного світу ніби розчиняється у просторі, несподівано віддзеркалюючи психологічні настрої часу – ту

самозаглибленість, те занурення у приватні переживання та стриманий драматизм, які визначали суспільну паузу "років застою" [7, 41].

Можемо припустити, що М. Бездільному були відомі роботи Яблонської того періоду. Художниця працювала роздільним мазком, вводила насичену кольорову пляму і розріджену фарбу. В Бездільного весь колорит виглядає «згущеним» в притемненні тони і кольори, але цей технічний прийом художник також вмів «розвантажувати» дрібним мазком. Така манера була більш органічна для самодіяльного художника ще й тому, що давала «запас ходу» письма, коли немає абсолютної впевненості у безпомилковій і точній передачі тонових чи світлових контрастів і в процесі роботи іде пошук композиційної глибини, настрою і стану природи.

Бездільний також підхоплює нотку «модного» на той час серед найвищих професіоналів імпресіонізму, але він не губить індивідуальності. Його «тихі» мазочки перегукуються з великою кількістю начебто локальних площин (стіни, дахи будинків, вікна у картині «Травень») і формують пластично живописну гармонію, у якій присутня багата барвіста пляма, площина, лінія, тонкі переходи від теплого до холодного (Рис. 4, 6). Художник думав, дивився навколо і вирішував, як саме вибудовувати творчість. Це значить, що він розвивався, враховуючи тогочасні тенденції художньої екзистенції як нового стану мислення у живописі. Самодіяльний митець інтуїтивно відчув і зумів передати ліричні образи буденних мотивів, в яких панує тиша та філософсько-медитативна заглибленість, передані засобами складної за тональністю колористичної гами. Приємно відмітити, що художник не став створювати твори-копії відомих тогочасних митців, а переосмислив їх живопис і знайшов свою нішу.

У роботах М. Бездільного прослідковується декілька гарно опрацьованих форм барвистого строю, які швидше підлягають колоритній настроєвості пір року. Хоча художник зберігав загальний, природний колорит, але вів його в бік оливкових, коричнюватих, оранжєвих теплих тонів. Він часто обирав вечірні мотиви, стани дощової чи туманної погоди, свідомо ускладнюючи собі завдання. Митець також рідко вводив контрасти, активну тінь. Є в автора низка картин, де гарно прочитується стан освітленості. Спілкуючись з професійними

художниками під час пленерних поїздок та переглядів-звітів, пан Микола пам'ятав їхні слова: «не шукайте там світла, де воно на поверхні, шукайте там, де воно є як світло». У картині «Недільний ранок» чудово передано настрої сонячного ранку (Рис. 5). Структура роботи працює вертикально, геометрія будинків створює певний ритм подібних форм і можна вже не бачити потребу у багатьох загальноприйнятих професійних речах – тінях, перспективі. Художник передав нам піднесений настрій, затишок невеликого міста, холодний зимовий колорит, а не повчальні правила реалістичного зображення. В інших роботах ефект світла досягається активними теплими рудими плямами («На підвіконні», картини з оранжєвими дахами будинків).



Рис. 5. М. Бездільний. Недільний ранок. 1970-ті.



*Рис. 6. М. Бездільний. Річка в Карпатах. 1970-ті.
Світлина з архіву Є. Біркової.*

З ініціативи Миколи Бездільного у 1960–1961 роках при Районному будинку культури в Бережанах було організовано художню студію [2], а 1980 року він виступив фундатором тут художньої школи [6]. Цим М. Бездільний посприяв першим крокам у мистецтві когорти молодих бережанських художників – О. Шупляка, О. Блажківа, І. Крука, В. Павука, Е. Абакарової, О. Рабика, І. Карася та ін.

Висновки. Ретроспективно дивлячись на когорту самодіяльних художників Тернопільщини, можемо окреслити «просіяне» мистецьке тло, яке проявило себе на високому рівні малярства. Варто відзначити, що соцреалістичний живопис, попри негативне диктаторство ідеології, був дуже професійним, зосередженим на істинній суті твору, його глибині, передачі гармонії природи, а не виражав інтер'єрну красу картини. Микола Бездільний виступає яскравим представником самодіяльного мистецького надбання, який вповні проникнувся «живописом як таким».

З одного боку, для його творчості характерні риси багатьох самодіяльних митців та аматорів – вибір звичних, буденних мотивів, композиційна та колористична «близькість» до натури, «обережна» манера письма. Але, з іншого боку, чітко прочитується схильність до «свого сюжету», улюбленого композиційного строю, постійної зміни звучання фарби – спроби імпресіоністичного динамічного мазка, складного колориту. Аналізуючи велике надбання українського реалістичного живопису, не зациклюючись на тому, що легко далось, він пробував себе різноманітно, постійно «шукаючи», і завдяки систематичній праці досягнув високого художнього рівня живописних творів.

Література

1. Біркова Є. Творчий портрет Миколи Бездільного – музиканта, художника, громадського діяча. Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. 2000. Вип. II. С. 180–189.
2. Біркова Є. Микола Бездільний : творчий портрет. Івано–Франківськ : Прикарпатський національний ун–т ім. В. Стефаника, 2013. 154 с.
3. Гриб А. Ляда. Серце ткацького верстата. Тернопіль : Підручники і посібники, 2009. 320 с.
4. Гриб А. Терновий спалах. Тернопіль: Підручники і посібники, 2012. 287 с.
5. Гриб А. Є. Художник Микола Бездільний. Народна творчість та етнографія. 1976. № 1. С. 92–[94].
6. Мистці Тернопільщини. Ч. 1. Образотворче мистецтво : бібліогр. покажч. / департамент культури, релігій та національностей Терноп. облдержадмін., Терноп. обл. універс. наук. б-ка;

уклад. В. Миськів; вступ. ст. І. Дуда; кер. проекту та наук. ред. В. Вітенко; ред. Г. Жовтко. Тернопіль : Підручники і посібники, 2015. 496 с.

7. Скляренко Г. Українські художники: з відлиги до незалежності. У 2-ох книгах. Книга перша. Київ : ArtHuss, 2018. 288 с.

8. Федорук О. К. Мистецтво, народжене соціалізмом : Самодіяльне образотворче і декоративно-прикладне мистецтво. Київ : Наукова думка, 1976. 114 с.

References

1. Birkova, Je. (2000). Creative portrait of Mykola Bezdilny – musician, artist, public figure. Newsletter Precarpathian University. Art history. Issue 2, 180–189 [in Ukrainian].
2. Birkova, Je. (2013). Mykola Bezdilny: creative portrait. Ivano–Frankivsk: Prykarpatskyj nacional'nyj un–t im. V. Stefanyka [in Ukrainian].
3. Ghryb, A. (2009). Lid. Heart of a loom. Ternopilj: Pidruchnyky i posibnyky [in Ukrainian].
4. Ghryb, A. (2012). Thorn flash. Ternopilj : Pidruchnyky i posibnyky [in Ukrainian].
5. Ghryb, A. Je. (1976). Artist Mykola Bezdilny. Folk art and ethnography. 1, 92–[94] [in Ukrainian].
6. Vitenko, V. (Eds.). (2015). Artists of Ternopil region. Part 1. Fine arts: bibliography show, departament kuljтуры, religij ta nacional'nostej Ternop. oblderzhadmin., Ternop. obl. univers. nauk. b-ka; Ternopilj : Pidruchnyky i posibnyky [in Ukrainian]. Fine arts: bibliography show
7. Skljarenko, Gh. (2018). Ukrainian artists: from thaw to independence. In 2 books. Book 1. Kyiv: ArtHuss [in Ukrainian].
8. Fedoruk, O. K. (1976). Art born of socialism: Amateur fine and decorative arts. Kyjiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 09.04.2021
Отримано після доопрацювання 16.04.2021
Прийнято до друку 23.04.2021*